

УДК 341:347.73(477)

DOI: 10.32342/2709-6408-2021-1-2-17

О.Ю. ВОЛКОВИЧ,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та міжнародного права і правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
ORCID: 0000-0003-4216-3089*

ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАЛУЧЕННЯ БАНКАМИ КАПІТАЛУ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ

У статті проведено теоретико-правовий аналіз щодо правового забезпечення України в контексті залучення банками капіталу на міжнародних ринках. Автором визначено, що економічна криза в державі має затяжний характер, ринок капіталу в Україні залишається значною мірою нерозвинулим. У державі зроблено багато кроків щодо подолання економічної кризи, визначено пріоритетні заходи, стратегічні кроки розбудови сталої економіки держави, зокрема, багато зусиль покладено на пошук вільних коштів для залучення інвестицій, але цього, як показує практика, видалося замало. Суттєвим кроком побудови вільної конкурентоспроможної держави стало прийняття Угоди про асоціацію між Україною та Європейським співтовариством, цей документ за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом. Відповідно до Програми інтеграції України до Європейського Союзу (далі – Програма), схваленої Указом Президента України №1072/2000 від 14.09.2000 р., має бути синхронізація внутрішніх ринкових перетворень із змінами у процесах розширення ЄС. Насамперед це стосується: реформування органів виконавчої та судової влади і співпраці Міністерства юстиції України з судами; проведення адміністративно-територіальної реформи; формування основ політики регіонального розвитку (зокрема, законодавства щодо розподілу компетенції, бюджетів, податків); завершення приватизації (насамперед підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави та банків); реформування банківського сектора в цілому. Так, зокрема, розвинений ринок капіталу зазвичай розглядається як конкурент сектора комерційних банків, оскільки вони конкурують за збереження та інвестиційні можливості. Проте в сучасній фінансовій системі спостерігаються доповнюючі взаємозв'язки між ринком капіталу та банками, оскільки вони обирають різні сегменти фінансових ринків та концентруються на різних типах клієнтів.

Ключові слова: економіка, сталий розвиток, економічна криза, державне регулювання, банк, капітал.

Постановка проблеми. Україна тривалий час перебуває на зламі трансформаційних бурхливих перетворень, які торкаються різних сфер життя: соціально-політичної, економічно-правової. Це сильно перевищує технічні, технологічні можливості виробничого комплексу, потребуючи переоцінки людських ресурсів, коригування інших складових суспільства в цілому. Активізація інноваційних процесів, у свою чергу, призводить до інституційних трансформацій, які відбуваються на глобальному, національному, регіональному рівнях. Такі зміни мають місце як в економічній системі, так і в окремих її складових, зокрема, банківській діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основами правового забезпечення України в контексті залучення банками капіталу на міжнародних ринках стали нормативні акти України [1–6], Конституція України, Закони України: «Про банки та банківську діяльність»,

Закон «Про Національний банк України», Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Постанова Національного банку України «Про затвердження положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах». Метою цієї статті є комплексні заходи щодо привернення уваги до вже існуючих проблем щодо функціонування ринку капіталу для економічного розвитку України та надання практичних рекомендацій щодо заходів оздоровлення розвитку ринку капіталу.

Формування мети дослідження. Вивчення правових засад забезпечення України в контексті залучення банками капіталу на міжнародних ринках та пошук системного підходу щодо дослідження інноваційних напрямів розвитку сучасного банківництва та інституційно-структурних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна тривалий час перебуває на зламі трансформаційних бурхливих перетворень, які торкаються різних сфер життя: соціально-політичної, економічно-правової. Це сильно перевищує технічні, технологічні можливості виробничого комплексу, потребуючи переоцінки людських ресурсів, коригування інших складових суспільства в цілому. Активізація інноваційних процесів, у свою чергу, приводить до інституційних трансформацій, які відбуваються на глобальному, національному, регіональному рівнях. Такі зміни мають місце як в економічній системі, так і в окремих її складових, зокрема, у банківській діяльності. Виникає об'єктивна необхідність системного підходу до дослідження інноваційних напрямів розвитку сучасного банківництва та інституційно-структурних трансформацій, які відбуваються в банківському секторі як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Правовими актами, що закріпили сталість правових засад діяльності банківської системи України, стали нормативні акти: Конституція України [1] та Закон України «Про банки та банківську діяльність» [2], Закон «Про Національний банк України» [3], Постанова Національного банку України «Про затвердження положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» [5]. На жаль, ринок капіталів в Україні залишається досі не дослідженим повною мірою, про це свідчать постійні стресові чинники, до яких, зокрема, відносять: зменшення кількості робочих місць, трудову міграцію за кордон, різкі коливання курсів валют, слабку обізнаність населення у сфері банківської інформатизації, правовий нігілізм суспільства та ін.

Відповідно до ст. 99 Основного закону: «забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України» [1]. Зокрема, ст. 4 Закону передбачає, що «банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України» [2].

Також доцільно згадати Угоду про асоціацію між Україною та Європейським співтовариством [4], цей документ за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом. Вона визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні. Так, у ст. 3 Угоди закріплено, що «сторони визнають, що принципи вільної ринкової економіки становлять основу для їхніх відносин. Верховенство права, належне врядування, боротьба з корупцією, боротьба з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, сприяння сталому розвитку і ефективній багатосторонності є головними принципами для посилення відносин між Сторонами» [4].

Для того щоб реально оцінити проблеми, доцільно розглянути тенденції розвитку економічних нормативів діяльності банківських установ. За даними Всесвітнього економічного форуму – 2019 (ВЕФ) Україна в 2019 р. втратила дві позиції в індексі глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) й опустилася на 85-те місце зі 141 країни. Згідно зі щорічним звітом ВЕФ, основний регрес зафіксовано у сфері фінансових систем, у якій рейтинг України опустився на 19 позицій – до 136-го місця, й у сфері охорони здоров'я – на 9 позицій, до 101-го місця. Також дещо погіршилися показники впровадження ІКТ – із 77-го на 78-ме місце, макроекономічної стабільності – із 131-го на 133-тє місце та інноваційних можливостей – із 58-го на 60-те місце

[6]. Водночас слід зазначити, що в Рейтингу Світового банку "Doing Business"-2019 відзначається поліпшення позицій України – 71 місце з-поміж 190 країн проти 76 місця в Рейтингу 2018-19 [10].

Водночас другий рік поспіль значно поліпшуються позиції країни за критеріями «ринку товарів» – з 73-го на 57-ме місце, «ринку праці» – з 66-го на 69-те місце та «інституційний розвиток» – зі 110-го на 104-те місце. Крім того, Україні вдалося трохи піднятися за такими показниками, як освіта – з 46-го на 44-те місце та рівень розвитку бізнесу – з 86-го на 85-те місце. За обсягом внутрішнього ринку Україна зберегла колишню позицію – 47-ме місце, а за інфраструктурою 57-ме місце [6].

Головними чинниками несприятливого інвестиційного клімату в Україні вітчизняні та міжнародні експерти, підприємці, представники міжнародних фінансових організацій називають насамперед відсутність верховенства закону (права), що тягне за собою незахищеність прав власності (рейдерство), корумпованість державних органів та органів місцевого самоврядування (вимагання хабарів, побори, «відкати»), нестабільність нормативної бази економічної діяльності, її спрямованість на захист інтересів вітчизняних монополістів, наближених до влади [11, с. 9–10].

Якщо зробити екскурс у історичні передумови становлення банківської системи та взаємозв'язок із міжнародними організаціями, важливо згадати факт, що з приєднанням до Світової організації торгівлі в 2008 р. Україна суттєво лібералізувала свій ринок банківських послуг. Попри певні побоювання, цей крок не мав руйнівного наслідку для цього сектора фінансових послуг, проте став важливим етапом євроінтеграційного процесу нашої країни, зокрема, переговорів з ЄС про укладання поглибленої зони вільної торгівлі (ЗВТ). Парафування 30 березня 2012 р. Угоди про Асоціацію та її складової щодо поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС підтвердило незмінність євроінтеграційного вектора розвитку України на основі впровадження стандартів ЄС. Відповідно до Програми інтеграції України до Європейського Союзу (далі – Програма), схваленої Указом Президента України №1072/2000 від 14.09.2000 р., основною метою співробітництва України з ЄС є набуття нею членства Європейського Союзу. Це передбачає здійснення процесів євроінтеграції в усіх секторах економіки України, в тому числі у фінансовій та банківській системах [7].

Основним напрямом цієї Програми стала координована реалізація в рамках цієї та галузевих програм ключових організаційно-економічних та нормативно-правових заходів щодо кожної галузі, які б забезпечували передбачуване наближення до стандартів ЄС.

Гармонізація законодавства відповідно до норм ЄС орієнтована на подолання перешкод на шляху вільного пересування людей, товарів, послуг та капіталів між Україною та ЄС.

Синхронізація внутрішніх ринкових перетворень до змін у процесах розширення ЄС. Насамперед, це стосується:

- реформування органів виконавчої та судової влади і співпраці Міністерства юстиції України з судами;
- проведення адміністративно-територіальної реформи;
- формування основ політики регіонального розвитку (зокрема, законодавства щодо розподілу компетенції, бюджетів, податків);
- завершення приватизації (насамперед підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави та банків);
- реформування банківського сектора в цілому [7].

На жаль, вищезазначені заходи дали підвищення економічних показників на короткий термін, на це вплинули досить непередбачувані чинники – це і боротьба з пандемією, і швидкий темп змін у владних структурах, що не дає повною мірою отримати плоди діяльності, і те, що ці плани містять популістичні виклики, а не реальні дії виходу із кризи. Реально доцільно підійти зважено, рішуче, користуючись міжнародним досвідом провідних банківських систем, обрати один багатоканальний вектор, що забезпечить поступовий вихід з економічної кризи.

Розвинутий ринок капіталу зазвичай розглядається як конкурент сектора комерційних банків, оскільки вони конкурують за збереження та інвестиційні можливості. Проте в сучасній фінансовій системі спостерігаються доповнюючі взаємозв'язки між ринком капіталу

та банками, оскільки вони обирають різні сегменти фінансових ринків та концентруються на різних типах клієнтів. Наприклад, малі нові ризиковані компанії отримують фінансування від банків, тоді як великі компанії роблять це на ринку капіталу. Інший приклад взаємодоповнюючого характеру зв'язків – це іпотечне кредитування, коли банки покладаються на ринок капіталу для емісії іпотечних кредитів через сек'юритизацію [8, с. 3].

На думку О.Ю. Волкович, А.М. Околовського, «за рахунок випуску облігаційних позик на міжнародному грошовому ринку та на національних грошових ринках країн Європейського інвестиційного банку формуються залучені кошти банку. На рентабельні проекти надають звичайні кредити, на малорентабельні – пільгові. До 70% припадає на кредити для регіонального розвитку менш розвинутих районів. Загальна сума наданих кредитів – понад 47 млрд євро. Позики банку покривають частину вартості проекту, доповнюючи власні капітали позичальника (як правило менше 50%). Сфери використання кредитів – передусім енергетика, транспорт і телекомунікації. Європейський інвестиційний банк надає також пільгові кредити за рахунок засобів ЄС як технічний розпорядник. Кредити банку надаються в кількох валютах. Відсоткова ставка по «змішаних» кредитах визначається на базі середньозваженої вартості в залучених коштах у даних валютах на міжнародних або національних ринках капіталів» [9, с. 230].

Досить відомим реформатором XXI ст. став Барак Обама – він створив власний обґрунтований, зважений підхід щодо соціально-економічного перезавантаження країни. Зокрема, на початку 2011 р. Б. Обама поставив завдання перед урядом США досягти скорочення дефіциту бюджету на 4 трлн дол. за 12 років, в тому числі на 2 трлн дол. – за рахунок зменшення федеральних видатків, а решту – завдяки реформі оподаткування та економії витрат на обслуговування державного боргу. При цьому обсяг щорічного дефіциту бюджету слід було знизити удвічі. Досягти наміченого планувалося за рахунок: 1) введення з 2012 р. нового податку на банківську діяльність; 2) скасування знижених податків для багатих (з доходом більше 250 тис. дол. на рік). Цю позицію вдалося частково реалізувати, однак «планка» заможності була підвищена до 400 тис. дол. на рік; 3) економії від проведення реформи охорони здоров'я (очікувана економія 480 млрд дол. за 12 років); 4) скасування податкових пільг в енергетиці на суму 46,2 млрд дол.; 5) зниження видатків, а саме, оборонного бюджету – на 400 млрд дол., кошторису внутрішніх федеральних програм – на 770 млрд дол., субсидій виробникам сільськогосподарської продукції – на 360 млрд дол. [10, с. 192–193].

Доцільно зазначити, що глобальна фінансова криза має дійсно планетарний масштаб, оскільки охоплює велику кількість великих держав з достатньо сильною економікою. Позбавлення коштів передбачає зменшення надмірної залежності від оптового фінансування. Це разом із впливанням капіталу та вирішенням проблемних активів зменшить дефіцит фінансування та поліпшить ринок функціонування.

Проте заходи, що підтримують фінансування, може бути вдосконалено. Зокрема, доступ до фінансування в іноземній валюті можна ще поліпшити, щоб забезпечити можливість банківського фінансування їх активів в іноземній валюті на міжбанківському і міжвалютному ринках свопів. Зараз офіційні механізми фінансування в основному здійснювалися в національній валюті, тільки кілька центральних банків також забезпечують фінансування в доларах США або іншій валюті. Схеми державних гарантій повинні узгоджуватися між собою за структурою і чітко реалізовуватися. У деяких випадках через відсутність чіткості управління затрималася робота банків щодо забезпечення фінансування, що зменшило інтерес інвесторів. Здійснення нетрадиційної монетарної політики знадобиться для підтримання фінансової діяльності, зменшення премії за ризик і відновлення ринків сек'юритизації. Політика неможливо розробити стратегію виходу, щоб забезпечити можливість отримання державного фінансування, коли умови сприятливі для відновлення приватних ринків. Наприклад, хоча для поліпшення ринку можуть знадобитися ціни нижче ринкових і обмежені умови офіційних послуг, функціонуючи в нинішніх умовах, їх згодом доведеться переглянути, щоб забезпечити позичальникам стимул повернутися на приватні ринки [13, с. 40].

Висновки. Таким чином, слухним напрямом реформи економічного сектора є визначення заходів державної інвестиційної підтримки. Цьому має передувати докладний аналіз ефекту від наданих раніше економічним суб'єктам пільг і преференцій. За умови позитив-

ного висновку про доцільність подальшого надання підтримки вона має надаватись адресно, вчасно та на визначений період часу, а також відповідати міжнародним зобов'язанням України, насамперед, вона не повинна викривляти конкуренцію та умови зовнішньої торгівлі [12, с. 50–51].

1. Закріпити на законодавчому рівні положення про те, що мінімальний обсяг державних інвестицій повинен дорівнювати обсягу всієї нової заборгованості, тобто обсяг запозичень упродовж року не може перевищувати обсягу бюджетних витрат на фінансування інвестицій. Доцільним є напрям щодо чіткого визначення і впровадження умов фіскального стимулювання інвестиційної діяльності, зокрема, під час формування та затвердження середньострокового фінансового плану, а також проєкту бюджету на наступний фінансовий рік встановлюються доцільність, цільова спрямованість, очікувана результативність і галузева структура передбачуваних і вже наданих пільг, а також визначається можлива зміна функціональної структури видатків бюджету в результаті впровадження пільг у системі підтримання підприємств; пільги надаються на зрозумілих відкритих умовах і не мають бути пов'язані з вимогами виконання підприємствами визначених умов чи фінансування тих чи інших політичних напрямів.

2. Запровадити практику розроблення і впровадження пакетів інвестиційного стимулювання, які охоплюватимуть, зокрема:

- часткове вилучення інвестиційних видатків з обсягів оподаткування (як альтернатива амортизації, перш за все – прискореної);
- компенсації державою певної частки капітальних витрат після введення відповідних підприємств у виробничу діяльність (інвестиційна субсидія);
- закріплення граничного рівня тарифів природних монополій на п'ять-сім років.

3. Запровадити практику, за якої рішенням про нові запозичення передують публічна інформація про те, на фінансування яких проєктів використано вже залучені кошти і на які цілі (проєкти) передбачаються нові запозичення. На веб-порталі Міністерства фінансів не менш ніж за квартал до винесення питання про нові боргові залучення подається інформація про обсяги поточної заборгованості та використання позикових коштів, у т.ч:

- проєкти, на фінансування яких планується залучити позикові ресурси;
- проєкти, на які або раніше здійснювалися запозичення, або фінансування яких є частиною бюджету розвитку;
- сума боргу за кожним виконуваним проєктом, станом на початок і кінець року;
- план виплат основної суми боргу до його повного погашення;
- прогнозні суми витрат на обслуговування боргу за кожним проєктом на найближчі три роки.

4. Встановити жорсткий контроль за діяльністю у борговій сфері: використання всіх залучених коштів повинне мати очевидну, відчутну для суспільства, результативність та ефективність. Заборонити використання запозичень для фінансування чи підтримання хронічно збиткових підприємств.

Список використаної літератури

1. Конституція України: офіц. текст. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141. (із змінами та доповненнями від 07.02.2019 р. № 2680-VIII).
2. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30.
3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. №679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №29. Ст. 238.
4. Угода асоціацію між Україною та Європейським Союзом: веб-сайт. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631/
5. Про затвердження положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Національного банку України від 11.06.2018 р. №64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>
6. Україна опустилася на 85-те місце в щорічному рейтингу конкурентоспроможності WEF. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.htm>

7. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U1072.html
8. Ринок капіталу в Україні: Рекомендації для збільшення пропозиції та попиту. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2006/V1_ukr.pdf
9. Волкович О.Ю., Околовський А.М. Особливості правового становища Європейського інвестиційного банку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. №6, т. 2. С. 228–232. URL: <http://nvppp.in.ua/index.php/arkhiv?id=16>.
10. Кириленко О.П. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. Тернопіль: Економічна думка, 2013. 287 с.
11. Рейтинг легкості ведення бізнесу. Doing Business. – Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=232ba380-67ec-4689-a90e-f67da7840f9e&title=DoingBusiness>
12. Влада і бізнес в Україні: від симбіозу до партнерства. Центр Разумкова, Київ, 2019. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_VLAD_Abusiness.pdf.
13. Global Financial Stability Report, April 2009 ... - IMF eLibrary: URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/IMF082/09833-9781616352080/09833-9781616352080/09833-9781616352080.xml?language=en>.